

6. Bekmuradov A.Sh., Musaliyev A.A., Xashimxodjayev Sh.I. “Axborot biznesi”: O‘quv qo‘llanma. – T.: «IQTISODIYOT», 2019. – 160 b.).

MAMLAKATNING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISHIDA TO‘G‘RIDAN-TO‘G‘RI XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING AHAMIYATI VA INVESTITSION MUHIT TA‘SIRI

Hayitova Anora Zafarovna

Jahon iqtisodiyoti va Diplomatika universiteti magistri

abcd3463@gmail.com

Annotatsiya

Mamlakat iqtisodiyotining ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati oshib bormoqda. Maqolada iqtisodiyotning tarkibiy o‘zgarishlarini yanada chuqurlashtirish maqsadida yetakchi sohalarga investitsiya, jumladan chet el investitsiyalarini jalb qilish zaruriyati o‘rganilgan bo‘lib, so‘nggi yillardagi to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish dinamikasi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: xorijiy investitsiyalar, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, investitsiya dasturi, kapital, modernizatsiyalash, investor.

Respublikamizda olib borilayotgan keng ko‘lamli investitsion islohotlar natijasi o‘laroq mamlakat investitsiya muhiti yanada yaxshilanmoqda, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash ishlari olib borilmoqda hamda rekonstruksiya qilinmoqda, ortiqcha ishchi kuchi mavjud hududlarimizda yangi ish o‘rinlari tashkil etilmoqda. Bu o‘z navbatida xorijiy investitsiyalar, shuningdek, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda o‘zining ijobiy samarasini beradi. Chet el kapitalini jalb qilish niyatida ekanmiz, biz avvalo, bozor iqtisodiyoti islohotlarini yanada chuqurlashtirishimiz, investitsion muhitni bundanda yaxshilashimiz, respublikamiz investitsion jozibadorligini oshirishimiz, shuningdek, xorijiy investorlar uchun ishonchli huquqiy himoya va kafolatlarni ta‘minlashga alohida e‘tibor qaratishimiz lozim.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi, uning jahon iqtisodiy tizimiga integratsiyalashuvida va tashqi savdo aylanmasi hajmining o‘shishida, eksport salohiyatining yanada rivojlanishida o‘z ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyaning o‘zi bu xorijiy kapitalning uzoq muddatli kiritilishi bo‘lib, investor tashkil qilayotgan firma aksiyalari yoki aksioner kapitaliga to‘la ega bo‘lish yoki kamida 10 foizi xo‘jalik faoliyatining ta‘sirchan nazorat qilinishini ta‘minlaydi (1-rasm). [1]

To‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar takibiga:

- ishlab chiqarish (asosiy va aylanma) fondlari, ularni kengaytirish, qayta qurish va qayta qurollantirishga qo‘tiladigan iqtisodiy resurslar;
- ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma xarajatlari (bino va inshootlar, uy-joylar);
- pul qiymatiga ega bo‘lgan nomoddiy aktivlar (qimmatli qog‘ozlar, patentlar, texnik va texnologik yangiliklar, loyihalar va boshqa intellektual mulk obyektlari) kiritiladi. [2]

**To`g`ridan-to`g`ri
xorijiy investitsiyalar**

Investorga investitsiya kiritilayotgan obyekt ustidan nazorat qilish huquqini beruvchi ishlab chiqarishga sarflangan uzoq muddatli xorijiy qo`yilmalar

Asosiy xususiyati

Pirovard maqsadi foyda ko`rinishida daromad olishga qaratilgan tadbirkorlik kapitalining ustuvor shakli

Keng tarqalgan shakli

Xususiy kapitalga asoslangan to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar

Amalga oshirish asoslari

- a) xorijiy investorning investitsiya kiritilayotgan obyekt ustidan to`liq egalik qilishi;
- b) xorijiy investor tomonidan investitsiya kiritilayotgan obyekt ustav kapitalining 10% dan kam bo`lmagan qismi ustidan nazorat o`rnatishi;
- v) xorijiy investorning investitsiya kiritilayotgan obyektini boshqarishda samarali qatnashishi.

1-rasm. To`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar xususiyatlari

Xalqaro investitsiya bozorida faol ishtirok etayotgan mamlakatlar tajribasi shuni ko`rsatdiki, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda to`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalar boshqa turdagi investitsiyalarga qaraganda qator ustuvor jihatlari bilan ajralib turadi. To`g`ridan-to`g`ri xorijiy investitsiyalarni faol jalb etish orqali iqtisodiyotimiz quyidagi imkoniyatlarga ega bo`ladi:

- ishlab chiqarish miqdorini kengaytirish hamda ishlab chiqarishda eksportga mo`ljallangan mahsulotlar hajmini oshirish;
- ishlab chiqarishga zamonaviy texnika va texnologiyalarni joriy etib, eksportga mo`ljallangan mahsulotlarni ishlab chiqarishni rivojlantirish;
- texnik bazani modernizatsiya qilish, yuqori texnika va texnologiyalardan hamda ilmiy-texnik salohiyatdan yuqori darjada samarali foydalanish;
- xususiylashtirish imkoniyatlarining kengayishi orqali kichik va o`rta biznesning rivojlanishiga zamin yaratish;
- korxonalarining eskirgan ishlab chiqarish quvvatlarini, moddiy-texnika bazasini yangilash va texnik qayta kurollantirish;

- to'lov balansini yaxshilash, buning natijasida esa milliy valyuta kursi qadrini oshirish;
- tabiiy resurslarni qayta ishlovchi korxonalarni barpo etish;
- xalqaro bozorda o'z o'rniga ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish, xizmatlar ko'rsatish hamda intellektual faoliyatga taalluqli bo'lgan sohalarni kengaytirish va raqobatni kuchaytirish;
- sarmoyalarni qishoq xo'jaligiga yo'naltirish orqali, sohada ishlab chiqarishni oshirish;
- respublikaning ortiqcha ishchi kuchi mavjud hududlarida yangi ish joylarini tashkil etish orqali ishsizlikni kamaytirish;
- va boshqalar

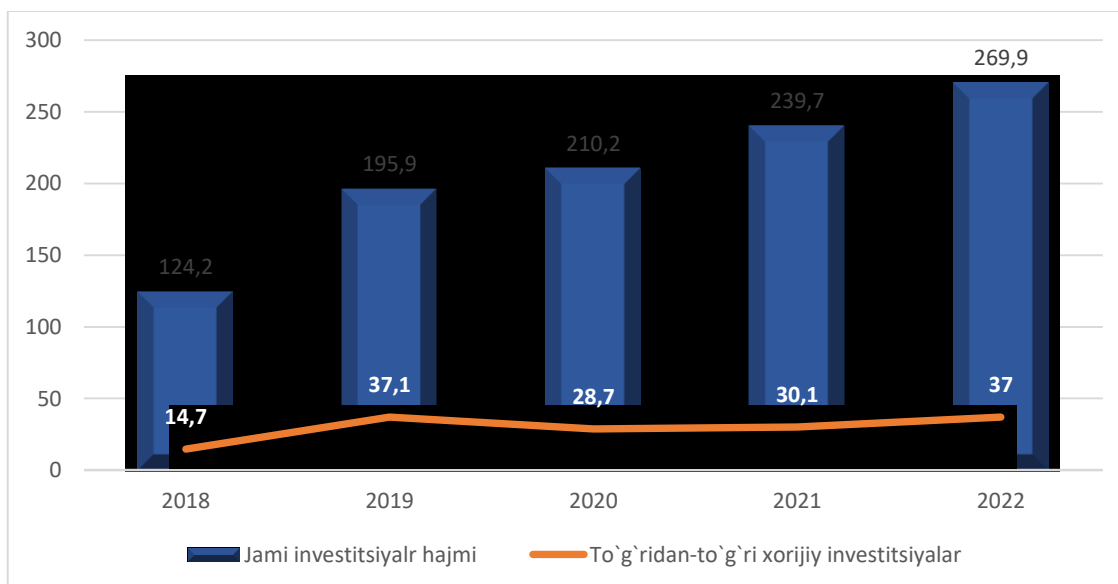
Yuqorida keltirilgan imkoniyatlardan ko'rinib turibdiki investitsiyalar, avvalo, ustuvor tarmoqlarga, ya'ni neft va kimyo sanoati, transport, energetika, qurilish, telekommunikatsiya tarmoqlariga, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishga va ularni keng qayta ishlashga qaratilishi lozim. Shuni ham yodda tutish kerakki, xorijiy investorlar asosan iqtisodiy barqaror, shu bilan birga, investitsiya siyosati yaxshi olib borilayotgan mamlakatlarga o'z e'tiborlarini qaratishadi. Investitsiya siyosati iqtisodiyot samaradorligining oshishi, mahsulot va milliy daromad o'sishining ta'minlanishi bilan bog'liq bo'lgan sarmoya oqimining eng ustuvor yo'nalishlarini belgilaydi va olib borilayotgan islohotlarning samarali ijrosini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Investitsiya muhitiga salbiy ta'sir etuvchi omillar bo'lib siyosiy noaniqlik, soliqlarning yuqoriligi, makroiqtisodiy beqarorlik, korrupsiya va nomukammal huquqiy tartibga solish kabilar xizmat qiladi. Mamlakat ijobiy investitsiya imidjiga ega bo'lishi uchun o'zining jozibador investitsiya muhiti, real sektorida mavjud investitsion imkoniyatlari, e'tibortalab loyihalari, ko'plab potensial investorlari va shu kabi ko'plab investitsion ko'rsatkichlari to'g'risida xalqaro investitsiya bozori ishtirokchilariga ma'lumot berib borishi lozim.

Shuningdek, o'tgan yillar sarhisobini yurtsak, birgina 2020-yilning o'zida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning 22,1 %i tabiiy gaz ishlab chiqarish sohasidagi loyihalarni amalga oshirishga, 22,5 %i boshqa metall bo'lmagan mineral mahsulotlarni ishlab chiqarish, 9,3 %i qurilish ishlariga yo'naltirilgan. Shu bilan birga, eksport salohiyati yuqori bo'lgan mashinasozlik, elektrotexnika, metallurgiya, kimyo va farmatsevtika tarmoqlarida asosiy kapitalni shakllantirish uchun to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarning darajasi pastligicha qolganligi qayd etilgan. Buning sababi esa yuqoridagi sohalarda qulay investitsiya muhitining yaratilmaganligi, xususan, raqobat muhiti, xususiy mulk dahlsizligi, moliya bozorlari, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasida tizimli muammolarning mavjudligi bilan izohlanadi.

Davlatimiz tomonidan investitsiya siyosatini amalga oshirish maqsadida har yili investitsiya dasturlari qabul qilinadi. Bunda iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishlarini yanada chuqurlashtirish, yetakchi sohalarga investitsiya, jumladan chet el investitsiyalari jalb qilish, korxonalar investitsion faoliyatini rivojlantirish, modernizatsiyalash, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlash ishlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan investitsiyalarni, eng avvalo, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish ko'zda tutiladi. Shuningdek, investitsiya dasturi jalb

qilingan investitsiya va kreditlardan samarali foydalanish, iqtisodiyotimizning barqaror va bir tekis rivojlanishini ta'minlash, investitsiyaning moliyalashtirish manbalarini aniq belgilab olish kabilarni o'zida aks ettiradi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining 2023-2025-yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qaroriga asosan markazlashgan va markazlamagan investitsiyalarni o'zlashtirishning yig'ma maqsadli ko'rsatkichlari belgilab berilgan. Bunda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlarning kelgusi 3 yillikda 401,5 trln. so'm miqdorda bo'lishi prognoz qilindi. Shundan, 2023-yilda eng ko'p mablag' yangi qurilish (jamiga nisbatan 51,6%) ga yo'naltirish maqsad qilingan bo'lib, modernizatsiya va rekonstruksiya (8,2%) va boshqa yo'nalishlarga (40,2%) jami hisobda 55 436,3 million dollar to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar jalb qilingan holda amalga oshiriladigan investitsiya loyihalarining manzilli ro'yxati tasqilangan. [3]

Bugungi iqtisodiy globallashuv, investitsiya resurslarini qo'lga kiritish uchun kurash kechayotgan sharoitda mamlakatimiz yirik chet el investitsiya va kreditlarini keng ko'lamda jalb qilayotgan davlatlar orasida o'z o'rniga ega. Bunga sabab bo'lib mamlakatimizning oqilona investitsiya siyosati hamda samarali investitsiya dasturlarining ishlab chiqilganligi, jozibador investitsiya muhitiga egaligi, investitsiya imidjining yaxshiligi va shu kabilar hisoblanadi. 2018-2022-yillar mobaynida mamlakatimizda olib borilayotgan oqilona investitsiya siyosati natijasida asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalarning, jumladan to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarining o'sish sur'atlari qayd etilmoqda. Jumladan, oxirgi besh yillikdagi eng yuqori ko'rsatkich 2022-yilga to'g'ri kelib, iqtisodiyotimizga asosiy kapitalga jalb qilingan jami investitsiyalar hajmi 269,9 trln. so'mni, uning tarkibidagi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalari esa 37 trln. so'mni tashkil qilgan (2-rasm). [4]

2-rasm. O'zbekistonda asosiy kapitalga kiritilgan jami investitsiyalar hamda to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar hajmining o'zgarish dinamikasi (trln. so'm)

Qo'shimcha kapital jalb qilish, ishlab chiqarish va kapital samaradorligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o'rinlari tashkil etish va

ishchilar malakasini oshirish, samarali menejmentni tashkil qilish orqali ichki bozorni rivojlantirishda xorijiy investitsiyalarning, asosan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rnini beqiyosdir. Demak, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlarning tahlili orqali quyidagi xulosa va takliflarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

- qulay investitsiya muhitini yaratish, investitsiya imidjini yaxshilash maqsadida investorlar uchun, investitsiya faoliyatini olib borish uchun qonun ustuvorligini ta'minlash, ishlab chiqarish va bozor infratuzilmasida tizimli muammolarni bartaraf etish hamda raqobat muhitini yaxshilash;
- investitsiyalarni keng ko'lamda jalb qilish maqsadida mamlakatimizning kam rivojlangan hududlarida infratuzilmalarini rivojlantirish dasturlari bajarilishi yuzasidan davlat monitoringini o'rnatish. Bunda, ayniqsa, telekommunikatsiya va mehmonxona xo'jaligi sohaslarini rivojlantirishga alohida e'tibor berish maqsadga muvofiqdir;
- to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning yuqori texnologiyali va inson kapitaliga faol yo'naltirish. Mamlakatda yuqori darajadagi inklyuziv o'sishga erishish va kambag'allik darajasini qisqartirish kabi maqsadlarga erishish uchun ham chet el kapitalini ijtimoiy samara beradigan sohalarga yo'naltirish masalalariga alohida urg'u berish lozim.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, chet el kapitalini jalb etmay turib, mamlakatga investitsiyalar oqimini yo'naltirmay turib rivojlanib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazarda, mamlakatimizda chet el investitsiyalarini, jumladan to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish borasida faol investitsion siyosat olib borilmoqda, investitsiya dasturlari ishlab chiqilmoqda, chet el investorlari huquqlari kafolatlanmoqda. Bu esa, o'z navbatida, chet el sarmoyadorlarining e'tiborini tortish bilan birgalikda mamlakatimiz tomon yo'naltirilayotgan xorijiy investitsiyalar hajmining ortishiga, o'zlashtirilayotgan investitsiyalarning tarkibida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiya va kreditlar ulushi o'sishiga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vaxabov A.V., Xajibakiyev Sh.X., Muminov N.G. Xorijiy investitsiyalar. O'quv qo'llanma. –T.: “Moliya”. 2010-yil, 19-bet.
2. Mamatov B.S., Xujamkulov D.Y., Nubekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. –T.: “Iqtisod-Moliya”. 2014-yil, 120-bet.
3. <https://www.lex.uz> (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi)
4. <https://www.stat.uz> (O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi rasmiy sayti).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-459 sonli “O'zbekiston Respublikasining 2023-2025-yillarga mo'ljallangan investitsiya dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Qarori